

A KULTURA VÉDELMEBEN

(A hagyomány és az Uj Enciklopédia kérdései)

Az Írók Nemzetközi Szövetségének nyár folyamán tartott londoni konferenciája az írók gyakorlati (gazdasági) kérdésein kívül főleg a kulturális örökség s az új nemzetközi Enciklopédia tervezetével foglalkozott. Az új Enciklopédia tervét az André Malraux vezetése, alatt álló francia csoport vetette fél. Az Enciklopédia tervezete, eltelve attól a humanista céltől, aminő a XVIII. századé volt, az Enciklopédiát egyrészt az antiracionális és tudományellenes regresszió emocionalizmusa, másrészt napjaink türelmetlen és összefüggéstelen specializálódása ellen kívánja felvonultatni. — A kulturális örökség kérdését szoros összefüggésben vették az Enciklopédia kérdésével, mivel a XVIII. századbeli Enciklopédia is csak azoknak az értékeknek a megalósítása volt, amelyeket a mult termelt ki s a jelen élő tartalmát adták. A következőkben pár felszólalás vezérszavait, André Malraux előadását viszont egészében közöljük. (A szerk.)

ERNST TOLLER: A LÉLEK SZÉRUMAIRÓL,

Európából Angliába érkező utazók csodálkozva látják, hogy bár a sziget országot csak egy keskeny csatorna választja el a kontinentstől, a lelki távolság mégis oly nagy, hogy az valójában a végeláthatatlan Óceánhoz hasonlítható. Mialatt Európa mindenféle lelki és szociális kérdésekkel küzd, addig itt, Angliában zavartalan nyugalom uralkodik. Akár London uccáin sétál az ember, akár az angol lapokat olvassa, vagy beszédbe elegyedik az uccán járó-keelő emberekkel, mindig az a benyomása, hogy ami problémáink, a mai kor problémái még nem problémák az angolok számára. De ez csak látszat. Mert ha az ember kicsit mélyebbre tekint, kiderül, hogy nagyon sok embert bizonyos nyugtalanság fogott el, s ez a nyugtalanság főleg fiatal íróknál fedezhető fel, s ezek lelkivilága leginkább így fejezhető ki, hogy „értik az idők jeleit”. Értékek, melyek tegnap még örökkévalóaknak látszottak számukra, meginogtak és ledőltek, szavak melyek tegnap még az abszolút igaz, erkölcsös és bölcs jelentésével bírtak, most hazug, bemocskolt és sekélyes hangok.

A diktátorok használják azokat a szavakat és meghamisítják a jelentésüket. A békéről beszélnek, de háborúra készülnek, magasztalják az igazságot és a szabadságot, de üldözik és sanyargatják a szabad lelkeket. Nagyon sok fiatal író ettől a lelki hazugságtól indítatva keresett menedéket magának a különböző szekták csoportjaiban, vagy pedig tétlenül figyelni az idők folyását s csak kevés volt közülük elég bátor és szerzett annyi lelki erőt, hogy szembeálljon időnk kaotikus rendetlenségeivel.

Nemcsak az államok és a kontinensek, nemcsak a politikai rendszerek és a gazdasági rendszer borult fel gyökerestől, hanem maga az ember, mint lelki és felelős egyén került veszélybe. Ettől csak az mentes, akinek életelve tiszta világfelfogásra és annak lehetőségeire épült.

A híres orvosok felfedezték a test betegségeire a különböző szérumokat. Nekünk a lelki betegségek szérumaira van szükségünk s felfogásom szerint az írók egyik fő kötelessége: megtalálni azt a szérumot.

Az utóbbi évek tapasztalatai bebizonyították, hogy a szónak nagy, mondhatnók mágikus a jelentősége. Megvan a maga élete, mint egy fának. Gyökerei mélyen visszanyulnak a századokba, telítve reményekkel, álmokkal, az emberiség átkaival és gyűlöletével. De a szó nem szolgálhat egyszerre két urnak egy és ugyanazon módon. Veszélyes abban a hitben élni, hogy valaki legyőzheti ellenségét, ha átveszi csatakiállításait.

A szavak élete sajátos; hagyományhoz és osztályokhoz kötött. Tartalmuk még akkor sem változik meg, ha valaki csalfán a régi jelentést ujjal cseréli fel. Csak akinek abszolút az integritása a szavakban, gondolatokban és cselekedetekben, csak az mutathatja az utat...

Dolgozzunk fáradhatatlanul — „et nos in Arcadia” — mi is, akik szintén szeretjük a szépet, a kék eget, a széles láthatárt, a csillagokat, az apályokat és dagályokat. De mindaddig, míg a társadalmat olyan elkerülhető tragédiák rázzák, amiknek az oka a helytelen berendezkedés, mi csak az ilyen tragédiák érthetlenségét hirdethetjük. Ismerjük munkánk határait. Szántóvető, dolgos emberek vagyunk és nem tudjuk vajon learathatjuk-e munkánk gyümölcsét!? De megtanultuk felismerni a tényt, hogy a fátumban való megnyugvás nem egyéb, mint kibuvó, mert mi magunk teremtjük a fátumot. Nekünk igazaknak, bátraknak és emberieknek kell lennünk.

JOHN STRACHEY, MULK RAJ ANAND ÉS M. ETIEMBLE:
A VÁLOGATÁS ELVE ÉS AZ UJ ENCIKLOPEDIA

A kulturális örökség kérdéséről beszélve J. Strachey két ellentétes világot mutatott be: az irodalom hanyatlását a tökéletes és fasizta uralom alatt, másfelől az irodalom virágzását, ha nem is minőségi, de a nevelő erő mennyiségi nagyságát illetően Oroszországban. — M. R. Anand az ázsiai mozgalmakról és azok kulturális lehetőségeiről beszélt. — M. Etienne, a kulturális örökség kérdésével kapcsolatban, többek közt a következőket mondta:

Nem fogadhatjuk el azt a felfogást, miszerint a múlt teljes kultúrája értékes örökség. A kultúra üzleti mérleghez hasonlítható, amely a követelést és a tartozást pontosan kimutaja. Igen sok mai író nem tesz különbséget a követelés és tartozás örökségei között, vagy ha igen csak a saját egyéni szemszögéből. *Henri Massis*. pl, azt állítja, hogy emberiség kulturális fejlődése XIV. Lajos korában érte el a fénypontját. Az a körülmény, hogy ezzel a megállapításával olyan írókat, mint Voltaire, Montesquieu és Diderot kirekeszt a hagyományból, őt egyáltalán nem zavarja. Más jelenkori francia írók hajlandók figyelembe venni a későbbi fejlődést, elmennek a XIX., a XX. századig, sőt sokan közülük még Hugo Victort is elfogadják nagy írónak, de csak az ifjúkori munkáit, amikor még királpárti volt. Természetesen nekünk is választanunk kell, de vigyáznunk kell, hogy választásunkat igazi értékekre alapítsuk. A múltnak mindig fogadjuk el a hasznát és vessük el tartozását. Pl. eldobjuk Chateaubriand-t és elfogadjuk Diderot-t, mert tudjuk, hogy Diderot több szolgálatot tett az emberiségnek. Ahogyan a tudomány világában mellőzzük azokat az elemeket, amelyek helytelenségét a tudomány fejlődése kimutatta, (pl. Ptolomeus csillagászati rendszere) ugyanígy mérlegeljünk és válasszunk kulturális örökségeinkkel kapcsolatban is. Napjaink írónak a feladata megformálni azt az eszmét, amely kiméri, hogy mit tartsunk meg és mit dobjunk el a múlt örökségéből.

Az új Enciklopédia munkája a XVIII. századbeli francia Enciklopédia megteremtéséhez hasonlítható, azzal a különbséggel, hogy a XVIII. század nagyobb lehetőségekkel rendelkezett. 17-18 ország írói állottak ké-

szen. A mi munkánk nem annyira az Enciklopédia megírásában, mint inkább az anyag kiválasztásában áll. Választásunk viszont nem lehet felületes. Kiválasztásunk csak az egész anyagon áthaladó biztos elveken alapulhat. Valójában az új humanizmus alapelveit kell kidolgoznunk s ezeket mintegy illusztrálni az Enciklopédiával, amely így az emberi tudományok és képességek minden ágával foglalkozni tartozik.

Az írók kötelessége ezért kettős. Először: egy olyan értéktáblát kell felállítaniok, amelynek alapján elhatározható, hogy mi tartható meg és mi nem a mult kulturális örökségéből. Másodsor: az Enciklopédiában a modern tudással szemben, amely az új humanizmust öleli magába, kell keresztülvinnie és alkalmazni az előbbit. Az Enciklopédia előkészítése s a kulturális örökség kiválasztása alkalmával nem szabad kizárólag a nyugati kulturára támaszkodni. A köztudatban úgy él, hogy a mult kulturája a nyugati (a görög-római) kultúra; nekünk azonban a keletet is tekintetbe kell vennünk s fel kell használnunk mindazt, ami a kelet filozófiájában és kulturájában értékes. A nyugati írói a kereszténység ideológiai hatása alatt állnak, s bár sokan közülük egyénileg nem fogadják el a kereszténységet, mégsem tudnak szabadulni attól a felfogástól, hogy az ember bűnbe és nyomorúságba született s tulajdonképpen a tudomány utáni kutatás hozta reá mindezt. Ilyen felfogás mellett nem foghatunk az Enciklopédia megvalósításába. Keleten az embert és az embernek a tudományhoz való viszonyát illetőleg teljesen más felfogással találkozunk. Számomra valóságos reveláció volt, amikor megtudtam a buddhizmusról, hogy Buddha azon a napon lett Buddha, amikor először megértette a világot. Ezt a keleti és nyugati metafizika közti gyökeres különbséget okvetlen figyelembe kell vennünk.

CHIAROMONTE, REGLER ÉS BERGAMIN

Chiaromonte a Földközi-tenger menti kulturáról beszélt, amelyben Olaszország oly' nagy szerepet játszott azáltal, hogy megőrizte a görög lelkületet. A mai Itáliára azonban a hagyomány halálos sullyal nehezedik. A tradíció dogmává merevedett. A kultúra élete megszűnt, a fasizmus maga lélekölő gépezet. — Regler a Harmadik Birodalom felfogását ismertette a mult kulturájáról, megemlítve pl. Heine Loreleyjét, ami, bár mindenki ismeri Németországban, egy hivatalos anthológiában mégis mint régi népének szerepel, amelynek a szerzője ismeretlen. Említést tesz a német Shakespeare interpretáció módosulásairól is, amely szerint Hamlet pár évvel ezelőtt, mint idegbeteg zsidó típus szerepelt, ujabban pedig, mióta ez a felfogás veszélyeztetheti az angol-német viszonyt, az északi faj minden jó tulajdonságával rendelkező boldogtalan harcos. — A spanyol Bergamin különbségét tett a különböző örökségi formák, nevezetesen a halott tulajdon s az élő minőségek között. Valódi kulturális örökség csak az, ami az élő jelenre is érvényes; csak az az igaz örökség, ami munkál a mai éleiben.

GERALD HEARD: AZ IRÓK FELADATA

Az írók főfeladata a tanult emberek által elért eredmények népszerűsítése és rendezése. A modern értelmiségiek főhibája, hogy gondolatvilágukban nincs rend: nemcsak a művész u. n. tiszta művész ma, de még a tanult emberek is tévelyegnek. Ezzel szemben az ész idejét, bár nem volt észszerű idő, — felismerése következtében — hasznosnak kell minősítenünk, mert az volt a felfogása, hogy ha sikerül megtalálni a közös ismérvet, úgy lehetséges az egészséges kultúra felépítése.

Aldous Huxley amaz ellenvetésére, hogy az írók a legkevésbé sem

hivatottak egy Enciklopédia összeállítására, mivel az írók nem tudósok, szükségesnek tartom kiemelni a retorika fontosságát, miután nem csupán a jó informáltság, hanem a lelkesedés is szükséges. A zavaros, rendszeretlen érzelmek a világot zűrzavarba és barbarizmusba döntötték, mi azonban tudjuk, hogy Orfeusz hatalma ezeket az erőket magasabb célok szolgálatába is állíthatja. Az Enciklopédia tervezetében nem arról volt szó, hogy az írók elfoglalják a tudósok helyét, hanem igenis arról, hogy az írók úgy jelenítsék meg a tudomány anyagát, hogy az éppen úgy hozzáférjen az ember szívéhez, mint a szelleméhez.

JULIEN BENDA: A HAGYOMÁNY ÖRVÉNYEI

Goethe, Stendhal vagy Dante alapján véve valamenyien nemzetiek, de ugyanakkor a nagyvilág számára irnak, amely felette áll a nemzetinek. A nagy írók mindig ellene voltak az olyan kicsinyeskedő nacionalizmusnak, mint amilyen a Barrés vagy Maurrasé, akik a legtöbbször színlelt hitben tetszelegnek, aminek logikus következménye nem más, mint a szélesebb humanizmus megvetése. Az ilyen nacionalisták azáltal, hogy a közönség önzéséhez és a nemzeti csoportosulások politikai ambícióihoz fordulnak, sok pénzt kereshetnek, a valóságban azonban nem méltók az intellektuél névrre. Minden író számára szükséges a multból kiválasztania mindazt, ami az ő családja, amivel képes asszimilálódni. A hagyományból nem szabad szigorú mestert csinálni, mivel minden művész élete tele olyan problémákkal, amiknek a megoldására a mult nem szolgál biztos utmutatással. Lukrécius azon a latin nyelven volt kénytelen bölcséleti felfogását kifejezni, amelynek ezen a téren nem volt kifejező ereje. César Franck és Brahms Beethoven architektonikájának próbálták alávetni magukat, de mivel a géniuszuk elsősorban impresszionista volt, a mester megválasztása nem volt szerencsés. Wagner képtelen volt Lisztet követni. Paul Valery bevallotta Prousttal kapcsolatban, hogy sohasem olvasta. Az ilyen magatartás mindig az erő jele.

ANDRE MALRAUX: KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGÜNK

A napokban meglátogatott valaki, aki épp többéves büntetését töltötte ki. A bűne az volt, hogy szállást adott egy körözött anarchistának. Az illető értelmiségi lévén azokról a könyvekről beszélt, amiket a börtönben olvasott. „Csak három könyv van, — mondotta — amit a fogságban el lehet olvasni: *A félkegyelmű*, *Don Quijote* és *Robinson Crusoe*.”

Miután eltávozott felírtam megjegyzését, ami nagy hatást tett rám és próbáltam számotvetni a választásával. Azonnal feltűnt, hogy az emiitett három író közül kettő, *Dosztojevszkij* és *Cervantes* bizonyos ideig börtönben ültek, míg a harmadikat, *Defoet* pellengérrre állították. Azonkivül mindahárman a magányosság könyvét írták meg, azét az emberét, aki az élő emberek képtelen világa közepette ismét magára talált, azok számára, akik annak a tudomásul vétele nélkül élnek, hogy olyasmi is létezik, mint börtön és pellengér. Mindhármuk számára, amit írtak a pokol bosszujá volt s a világ új meghódítása azáltal az ember által, aki a pokolból tért vissza. A szerénység szörnyű ereje — mint *Dosztojevszkij* mondotta — az álmok és a munka szörnyű ereje. A legfontosabb azonban mindebben: a magányos világ meghódítása — azépt, hogy a szenvedések, melyek győzelemmé váltak a művész s a győzelem illuziójává az olvasó számára, megváltozzanak.

Ebben a vonatkozásban a tragédia durván azt a problémát érinti, amit zavarosan mindannyian felvetünk magunkban. A művészet funkciója következtében él s hivatása: képessé tenni az embereket az emberi

feltételeiktől való szabadulásra, nem az utóbbiak elől való kitérés útján, hanem azok birtokbavételével. Minden művészet eszköz arra, hogy a végzetten urrá lehessünk. Ezért a kulturális örökség nem azokból a műreimekekből áll, amiket az embernek becsülnie kell, hanem csak azokból, amelyek segítik az embereket élni.

A mi örökségünk mindazok a szövegek, amik megfelelnek a kérdéseinkre. Minden civilizáció, legyen az bilincsekben vagy szabad, éppen úgy, mint az emberek is, akár foglyok, akár szabadok, a már meghódított multat rendezi ujja.

Minden nemzet művészi hagyománya kézzelfogható tény. A művészetnek azonban valami hagyomány eszmébe való igazása csak félreértésen alapulhat. Valamely műreimek meggyőző ereje egyáltalán nem a totalitásában, hanem a szóbanforgó művek s a megelőző művek közti különbségben található fel. Számunkra *Giotto* primitív, kortársai szemében azonban festményei „igazabbak az életnél”. Igazabbak... nem a „totalitásuk” miatt, hanem mert *Giotto* győzedelmeskedett a bizánci festészet felett. Valóban valamely művészi munka igazi nagysága minden más művészi munkától való különbenében rejlik. Minden művészi munka, mint *más* valami kezdődik s csak lassan válik totalitássá. Ezért azután valamely műről a hagyományhoz való viszonylatában bírálatot mondani mindig egyet jelent bírálatot mondani az egymás után következő „totalitások” viszonylatának különbenéséről. Miután pedig a „totalitások” ilyen egymásutánja tény, ezért lehetetlen azt a viszonyt előre kiszabnunk, amit az ugyanazon kor művészetének életét jelentő sikerek határoznak meg a „totalitások” sorával szemben.

Az emberek sokkal kevésbé hasonlítanak az örökségükhöz, mint amilyen hasonló az örökség az emberekhez. Minden örökség a jelen átalakításának törekvésén nyugszik bár ezt a törekvést bizonyos terjedelművé korlátozza a végzet. *Watteaut* tudóvsze kényszerítette *Rubens* elhagyására, a „Fetes Galantes” álmaiért. *Chopint* viszont ugyancsak a tudóvsze arra kényszerítette, hogy kinoktól gyötörve zenét írjon. Akár örömről, akár bánatról legyen szó, a művész sorsa az, ami hangokat csal ki belőle, viszont a világi fánum az, ami e hangokat szavakba önti.

Alább szeretném megkísérelni és körülhatárolni, hogy mi az a végzetszerűség, amibe törekvésünk beillesztheti magát.

A művészet szó alatt két, egymástól többé-kévsbé különböző tevékenységet értünk. Az egyik — s ezt retorikainak nevezem — a hellén, a renaissance, illetve a modern művész tevékenysége, amiben maga a művészet tárgya kevésbé számít mint a művész, amiben a művészet tárgya valójában annyit számít, amennyiben a művész valamit hozzáad abból, amit ő maga képvisel. A másik tevékenység — a középkor, Egyiptom, illetve Babilon tevékenysége — amiben a művész kevésbé jön számításba, mint az, amit képvisel s így annak bizonyos mértékben alárendeltje. Az elsőnél a művész jelenléte és egyénisége, a másodiknál a képviselt dolog a fontos. Vajjon mit érezhet az ember, mint művész a szó modern értelmében, ha feszületfaragás közben valóban hisz abban, hogy Krisztus az emberért halt meg? Niobe fájdalma csak Niobet érdekli s a művész nem talál semmi nehézséget abban, hogy beleélje magát Niobe fájdalmába. Szűz Mária fájdalma viszont az egész emberiséget érdekli.

Amikor az antik idők szobrása újra megjelenik, a keresztény szobrásznak el kell tűnnie. Mégis, bár el kell tűnnie, azért csöppet sem veszít nagyságából.

Mi azonban mégis egy sorba állítjuk a modern művésszel azt a művészt, aki egyáltalán nem annak érzi magát, Mert egyáltalán nem szá-

mit, hogy minek érzi magát a művész. Az egyetlen ami számít és ami évezredek óta számított, hogy fellázdjon a rákényszerített formák világa ellen, hogy ragaszkodjék annak megváltoztatásához, hogy erre legyen hivatott, hogy ennek az igazságát harcolja ki s ezt akár Athénben, akár Chartesben, akár pedig Lincolnban véghezvigye. Századokon át (bár szerintem a teremtő aktus lényegében változatlan maradt) a művészetet ihlető igazság felé való fordulást a művész részéről a maga személyiségét kihangsúlyozó törekvés helyettesítette. Mi a művészettel kapcsolatban nem Krisztusnak a fában való jelenlétében, de abban a műben hiszünk, aminek kereszt a neve. Egy szent szobraban fontos a szent, Cézanne munkájában maga Cézanne.

A tömegek művészete mindig megjelenítő művészet. A tömegek fokozatosan szűntek meg a művészethez zárandokolni s azt a katedrálisok falain keresni; manapság viszont, amikor a tömegek történetesen nem keresik fel a művészetet, a technikai haladottság ösztöne arra készteti a művészetet, hogy ő keresse fel a tömegeket. Ez áll úgy a demokrata, mint a fasiszta vagy kollektív államokra, bár nem egy és ugyanazon a módon. Az utóbbi harminc esztendőben minden művészet megtalálta a maga sokszorosító eszközét, mint aminők: a dróttalan táviró, a mozi és a fotografálás. A művészet sorsa a leszállás az egyetlen, a pótolhatatlan, a sokszorosítás következtében lealacsonyodott műremek magasságából nem csupán a sokszorosított műremek másolatához, hanem ahhoz a sokszorosító munkához, mely még eredetije szakadatlan létezését is elhomályosítja. A filmre, a civilizáció egészének megfelelő filmre gondolok itt, mely kómiikus Chaplinnal a tőkés, tragikus Eisensteinnel a kollektív, és türelmetlenül harcias a fasiszta államokban.

Főlélesleg hangsúlyoznom a fotografálás fontosságát a képzőművészetek alakulásában. Közismert, hogy a jó fényképek fehér-fekete tulajdonsága következtében a rajzban jellegzetes festmények (pl. az olasz festészet) értéke erőteljesen emelkedett, a szinezésben kiváló festmények (pl. festett üveg) értéke viszont csökkent, az erőteljes vonalvezetésű, meghatározott típusú, a színek sugárzásában dúskáló festészet pedig (pl. a bizánci) félreértették. A képzőművészet kulturális öröksége szükségszerűleg összefüggésbe került a sokszorosíthatóságával.

W. Benjamin után főlélesleg hangsúlyoznom a művészi hatás minőségi megváltozását aszerint, hogy az az egyedüli tárgy szemléletéből-e vagy pedig csupán a szemléletből ered, legyen ez a szemlélet aktív vagy passzív az olyan látvány előtt, mely korlátlan mennyiségben sokszorosítható. Senkisé hiszi el, hogy egy „chanson de geste” olvasása összehasonlítható lenne egy bárd meghallgatásával. Hisz' a bárd rendelkezésére álló segédeszközök momentán személyiek, míg a poéta alkotása a nyomtatáshoz kötött.

Ime ismét változott a művésznél a maga alkotó tevékenységéről való öntudata. A magam részéről szívesen látnám az emberi érzelmek határain belül az emberi összetartás ujjászületését. Az emberiséget mindig a még ismeretlen mondanivaló miatt érdekelte a művészet s örvendetes feladatnak tartom kortársainkat újra meg újra figyelmeztetni arra a nagyságra és méltóságra, ami öntudatlanul a tulajdonuk. Örvendek, hogy egyre nagyobb azoknak a száma, akikben művészetünkkel vagy ennek jövődöbeli változásaival ezt a tudatot felkelthetjük. Rembrandt munkájának fényképei Rembrandthoz vezetnek, a rossz festmények azonban nem vezetnek hozzá.

Nem az a kérdés, hogy ez a körülmény reánk nézve örvendetes-e vagy sem. A fő: tudomásul vennünk, hogy ez az új tény kulturális örök-

Bégünk átvételének főfeltétele s hogy a kulturális örökség, természetét **maga ez az** átvétel megváltoztatja.

Nem szeretném, ha félreértenének. Korántsem szándékom megvédelmezni a tömegek izlésének hűdoló művészetét. Mivel ez a művészet csupán az individualisták művészetének népszerűsítésében áll, ezért a „polgári” civilizáció az új civilizáció művészetét illetőleg majdnem olyasfajta elgondolással él, hogy a gót művészet születését sietteti az, aki a római modelleket népszerűsíti. A művészet a maga különleges logikájának engedelmessé válik s ez a logika annál kevésbé előrelátható, mert felfedése a géniuszhoz kötött. A XIX. század a képzőművészet szempontjából a nagy barokk Renouirral végződik s a felhőkarcoló Cézanne-nal kezdődnek, viszont semmiféle logika sem jósolhatta volna meg Cézanne stílusát.

Az európai kulturális örökségben a XIX. század folyamán bekövetkezett Változás magyarázata a művészetek sokféleségében és abban a törekvésben áll, hogy a műremektől pozitív karaktert kívánunk. A nyugati államokban a XVIII. század lenézte a gót szobrászművészetet, mivel **abban** nem kifejező erőt, hanem a klasszikus kifejezés hiányát látta. Távol áll tőlünk azt hinni, mintha megszüntünk volna örökségünk egy részét negatív tekinteni s az is tiszta dolog, hogy ha mindent szeretünk az azzal egyenlő, mintha semmit sem szeretnénk. Azt azonban már tudjuk, hogy az a művészet, amely **bennünket** nem segít az életben, **másokat** még segíthet abban, s megtanultuk becsülni muzeumainkban a jövő rejtett jelenlétét.

Tágabb értelemben véve megállapíthatjuk, hogy a művészetben a XVI. század a történelmet, a XIX. század pedig a földrajzot fedezte fel. Ehhez a szélességi gyarapodáshoz csatlakozhat egy mélységi gyarapodás is. Először az angolok zárandokoltak el Athénbe, azután a Parthenon szobrai kerültek Londonba s ma a hetilapok és mozik révén Athén és a Parthenon bekerülnek minden angol ember otthonába. Ha ez a viszony a művész és a világ között változatlan maradna — amiben erősen kételkedem, — akkor valamennyi kultúra fejlődése — nemcsak Nyugaton, hanem az egész világon — új kifejezésmódot kölcsönözne a művészetnek. Itt játszik azután közre a mi törekvésünk is.

A technika mesterkedése, mely Nyugaton a művészeteket mindinkább a tömeg felé hajtja, korántsem vaktában érvényesül, hanem pontosan a tömegek ideológiájának irányában, akár zavaros, akár tiszta ez, s nem is az alacsonyabbrendű rétegek ideológiájának irányában, hanem mindig abba az irányba, ahol annak legjobb elemei találhatóak.

Nem azt mondom, hogy az uralkodó irányzat néha nem a tömeg negatív és méltatlan elemeivel működik összhangban, de azt állítom, hogy a művész csak akkor mutat fel műremeket, ha ihlete pozitív elemből fakad. Mint minden alapvető változás, úgy a mi civilizációnkkal átélt változás is izgatja a művészt, mivel ez is „teljes” felfedezéseket s géniuszt követel tőle. Másfelől szerintem a tömeg termékenyítően hat a művészre, mivel abból közösségi erőt merít. Túlságosan gyakran hangoztatták már, hogy a tömeg termeli ki a saját örületét, viszont a legritkábban mondták, hogy a saját nagyságát is.

Vajjon hány egyént ragadott volna meg pl. a Canterbury-i éresek beszéde, ha azt egyedül hallgatja, amikor ez oly könnyen megragadta a tömeget!? A tömeg magában hordja úgy a saját termékenységet, mint a saját meddőségét s egyik feladatunk a megtermékenyítése.

Mi a pozitív elem a fasizmus különböző formáiban? Azoknak a lényeges különbségeknek a kiemelése, amelyek állandóak és visszavon-

hatatlanok: a faj és a nemzet. A nemzetiszocializmus szó mind a *nemzeti*, mind a *szociális* megjelölést tartalmazza. Tudjuk azonban, hogy a szocializmus ügyét nem úgy szolgáljuk a legjobban, ha a szocialistákat lejáratjuk. Az a szó, ami a jelen pillanatban számít a „nemzeti”. Ezen a szón alapul a fasiszmus gondolata, erre a szóra kénytelen a fasiszmus kulturális örökségét s művészete fejlődését építeni.

A fasiszta ideológia azonban éppen természete következtében visszatüskésíti az egyetemességet és visszautasít minden változást, mivel állandó és különleges. A liberalizmus és kollektívizmus véleménye eltérő a negyedikrend parancsuralmának kérdésében, de nem eltérő annak értéke tekintetében. Mivel a negyedikrend parancsuralma a marxista szemében az igazi demokrácia biztosításának konkrét eszköze, minden politikai demokrácia átitás mindaddig, míg nem gazdasági demokrácián alapszik. A mi fő demarkációs vonalunk az értékek tekintetében, vagyis a jelen kérdést illetően, a lényegében a következő: abban a mozgalomban, mely mind nagyobb és nagyobb számú embert juttat művészi és tudományos munkához, a mi célunk fentartani és újjáteremteni nem az állandó és különleges, hanem a dialektikus és humanista értékeket, melyek azért humanisták, mert univerzálisak. Mert ha szükségünk van mithoszra, akkor nem a teuton vagy germán, illetve az olasz vagy római mithosz kell, hanem egyedül az ember.

Ismét és ismét meglep az a tény, hogy a fasiszta művészetek nem képesek egyebet kifejezni, mint az embernek az ember elleni küzdelmét. Hol találhatjuk meg bármelyik fasiszta államban az új orosz filmes vagy az új világ teremtéséről szóló regények equivalensét? Azért van ez, mert az új civilizáció, mely a kollektivitásnak juttatja a munkaeszközöket, áttérhet a polgári életről a katonai életbe, a tőkésrendi gazdasági szerkezetet megtartó fasiszta civilizációban azonban ez lehetetlen.

A művész szemében valamely kollektív farm tagja és a kollektív hadsereg katonája között nincs lényeges különbség, s ezek a saját szemükben is ugyanazon élő rendhez tartoznak. Mindegyikük áttérhet egyik funkcióról a másikra; egy közkatona és egy német farmer között azonban lényeges a különbség. Az egyik a tőkésrendi termelés kötelékeiben, a másik meg azon kívül áll. Valódi érdektelen közösség, mely hitelesen fasiszta jellegű csak a katonai rendben létezik. Ezért azután a fasiszta civilizáció végül is a nemzet teljes militarizálásához vezet. A fasiszta művészet viszont — ha létezik ilyen — a háborúból csinál esztétikai értéket. Egyik katona ellensége a másik katona, vagyis a másik ember, míg a liberalizmusban és szocializmusban az ember ellensége nem az ember, hanem a föld. Ebben a föld elleni küzdelemben, az embernek a dolgok meghódítása feletti felmagasztosulásában nyilatkozik meg Robinson Crusoe-tól az új orosz filmig a legerősebb nyugati hagyományok egyike.

Elfogadjuk a harcot, ha a harc az egyetlen eszköz, ami lehetővé teszi számunkra az általunk választott életet élni, ezért azonban a harcnak nem tulajdonítunk alapvető jelentőséget. A célunk egy gondolat, egy örökség, egy reménység megvalósítása, mely a békéhez, nem pedig a háborúhoz vezet. Még a legbékésebb országban is elég sok a nyomorúság és a tragédia, a századokra elégséges felmagasztosulás a művészet számára.

Elsősorban ez a magyarázata annak, amiért a francia szakosztály az önkélel terjesztett tervezetet támogatja! Az emberiség örökségét megtartani egyik legfőbb törekvésünk s ezért ez a tervezet korántsem meritheti ki a céljainkat. Ezenkívül a helyzet egyidejűleg a tudomány terjesztését s a mult és a jelen szembeállítását írja elő. Ilyen formán

mindenkép' a saját törekvésünk irányvonalát követi. Amit a Nyugat majdnem öt évszázadon át kulturának nevezett az mindenekfelett a mult és a jelen szembeállításának a lehetősége.

Azt mondtam az előbb, hogy minden örökség törekvés. A mi törekvésünk, mint minden teremtő művész törekvése — a teremtés pillanatának küszöbén — egyidejűleg kusza és intenzív. A civilizáció a napról-napra ismétlődő törekvések által alakítja a multat, mint valami festő, aki minden egyes újabb vonással egész festményét megváltoztatja.

Semmi sem lehet veszedelmesebb — különösen reánk, valóban haladó írókra nézve — mint a jelen és a mult örökségét megpróbálni valami elvont logika által fogalmazott örökséggel helyettesíteni.

A civilizáció, amikor a multba néz, hasonló ahhoz a művészhez, aki az őt megelőző művészi munkákra tekint. A művész csak annyiban csatlakozik nagy elődei egyik-másik munkájához, amennyiben ez őt a saját munkája jobb kiviteléhez segíti. Az a valami, amit mi szépnek nevezünk, változhat, ám az emberek és a művészek mindig azt nevezik „szépségnek”, ami képessé teszi őket sajátmaguk teljesebb kifejezésére, hogy felülmulhassák önmagukat. Az ember nem alárendeltje örökségének, hanem az örökség az ember alárendeltje. A renaissance nem a klasszicizmusból ered, hanem a klasszicizmus született a renaissanceból. Mindig amikor a keresztény dualizmus a XII., XIII. és XIV. században Franciaországban, Olaszországban és Németországban meggyengült, fel-támadt a klasszikus világ.

Mihelyt Nicolaus Cusanus megpillantotta Krisztusban az emberi tökéletesség ideálját, a klasszicizmus alakjai készek voltak a föltámadásra. Ahol a pokol még létezik, onnan a klasszicizmus szelleme még távol. A spanyol renaissance egyenes vonalban a gótikától a barokkig ér. Amikor a pokol eltűnik, felbukkan a klasszicizmus, s hogy Vénusz arca ismét láthatóvá váljon Rheimsben vagy Assisiben, ahhoz szükséges volt, hogy valamelyik gót szobron újból megjelenjen a mosoly.

Ebben a tekintetben minden civilizáció olyan, mint a renaissance s örökségül olyasvalamit követel, ami képessé teszi önmaga felülmulására. Ezt az örökségét azonban nem adják, hanem meg kell hódítani. Ez a hódítás viszont lassu s előreláthatatlan utakon történik. Ne annyira előirt civilizáció, mint inkább megejtő mesterművek után kiáltunk tehát. Mindig kérdezzük meg egymástól, hogy amit a multból az ember határtalan reményeinek céljaira kiválogatunk, megfelel-e az ember nagyság iránti vágyának és hódítási akaratának.

A művészet egész sorsa s mindannak a sorsa, amit az ember kulturának nevez a sors tudatossá változtatásának egyetlen eszméjében foglalható össze. A sorsot különböző alakjaiban le kell győzni s azután urá lenni felette.

Nem az egyik Enciklopédiát kell kicserélni a másikkal, hanem az emberi tudás legvégső határáig kell kiterjeszteni azt az anyagot, amiből az ember erőt merit tökéletesedéséhez s a feltételek végtelen számát életproblémáira.

Az emberek napról-napra, gondolatról-gondolatra újra formálják a világot legmagasabb sorsuk képében. Az értelmes, széles arcvonalú, gyökeres változtatás a felemelkedésnek csak a *lehetőségét* nyújtja, s mindenkinek módjában áll, hogy ezt a lehetőséget a magáévá tegye. Mi értelmiségiek — keresztények, liberálisok, szocialisták — ellenére a bennünket elválasztó ideológiáknak fogjunk össze a közös cél érdekében. Minden magasztos gondolat s minden művészi mag számtalan alakban ölthet testet. Vén világunk értelmét csak az ember törekvése adhatja meg.

H. G. WELLS: AZ ÚJ ENCIKLOPÉDIA NEHÉZSÉGEI

Mindenki előtt világos, aki a mai szociális, politikai és általános emberi problémákat tanulmányozza, hogy egy nagyszabású és teljesebb összetételű Enciklopédia szükséges a mai kuszált gondolkodás idején. Az is ismeretes, mily kimondhatatlan nagy mennyiségű energiát veszítünk napról-napra azért, hogy eszméink nincsenek összegyűjtve. S ha egy ilyen összegyűjtés talán nem is lehetséges a jelen esetben, mégis meg kell próbálni.

A legfontosabb Enciklopédia eddig a francia. Tudjuk, hogyan keletkezett. Szerényen csinálták, sokkal kevesebb tudással, mint amennyivel ma rendelkezünk. Egy kis csoport ember jött össze megírni és megteremteni a kor egyik leghatalmasabb fegyverét. Nem hiszem, hogy a francia forradalom és a XIX. század szabadelvű mozgalma valaha is létezhetett volna, ha ideológiáját nem gyűjtik össze az Enciklopédiában.

Ma mi akarjuk általános eszméinket az élet céljáról, a történelem nevezetességeiről s mindazokról, amik a tudományon keresztül jutnak el hozzánk, egy olyan rendszeres formába önteni, amit az emberi erő új előrehaladására használhatunk föl.

Mi, akik azt hisszük magunkról, hogy liberális gondolkodásúak vagyunk, ma az eszmék nélküli juhokhoz hasonlóan tévelygünk és igen könnyen legyőz bennünket minden szűk látókörű fanatikus. A magyarázat: rosszul rendezett és egyáltalán nem csoportosított a tudásunk. Ez az amiért igen fontosnak tartom az Enciklopédia létrehozását. Ahhoz azonban, hogy ezt az eszmét megvalósíthassuk, szervezettség és anyagiak szükségesek. Egy valóban modern Enciklopédia kb. 30 millió fontba kerül. Ennél kevesebért aligha készíthető el. Hamarjában nem kerithetők elő szakemberek, mert ha csak emberek, hírnév utáni vágyból mennek bele a dolgokba, az eredmény valami hatalmas, formátlan magazin lesz, amelynek a tartalma jórészt szemét. Megbocsáthatatlan eljárás lenne az ilyesmi az idő szükségleteivel szemben. Kár, hogy a konferencia nem rendelkezik konkrét tervvel. Ami konkrét javaslat eddig elhangzott, az olyan kisebb országokból jött, mint Lengyelország vagy Csehszlovákia, amelyek csak olyan képviselői ennek az ügynek, mintha három Tooley Street-i szabó képviselné Angliát. Az a kérdés, ki finanszírozz egy olyan tervet, amelynek a kivitele annyiba kerül, mint három csatahajó.

Wells ezután azonnal elhagyta a konferenciát anélkül, hogy megvárta volna a további vitát. A kedvezőtlen benyomást Malraux ellensúlyozta, amikor Wells szkepszisével szemben rámutatott a tervezett kapcsolatos szervezkedés lehetőségeire s a már megindult francia, orosz és amerikai előmunkálatokra. Wells szkepszisét Ilja Eurenburg is elítélte, annál is inkább, mert Wells soha sem vett képes megérteni olyan törekvést, amit a haladó irók képviselnek. A konferencia tárgyával kapcsolatban különben I. E. az élő kultúra követelésére utált. A kultúra korántsem halott tárgyakon és tényeken folyó cserebere. Nemcsak a múlt kötelességeit hasznos örökölni, hanem az eredményeket is. Marx azt fejezte be, amit Babeuf megkezdett, Cézanne pedig Chardin kezdeményezését teljesítette be. Az Enciklopédiáit szenvedéllyel kell megírni. A nagy Enciklopedisták hidegsége soha sem ért el az emberiség szívéig. Amikor örökségről beszélünk, arra is kell gondolnunk, hogy kik az örökösök. Ezek az örökösök nem lehetnek mások, mint a dolgozók, akik ma már odaféjlődtek, hogy méltók erre az örökségre.

Az előbb felhozottakon kívül az Enciklopédia tervét támogatták a

belga, jugoszláv, holland, ir, angol és sveizi delegátusok. Végül Ernst Toller indítványára elfogadták, hogy mialatt az Enciklopédia előkészületei folynak nemzetközi kézikönyvet adjanak ki, amely megvilágítja az Enciklopédiát átható alapelveket. Ugyanakkor az angol csoport vállalta egy olyan kiadvány elkészítését, amely az Enciklopédia ügyét Angliában népszerűsíti.

G O R K I R E Q U I É M E

Irta: ENDRE KÁROLY

Te csodálatos fáklya,
 Ki felgyúltál egyszer,
 Hogy örökre égj —
 Átsuhant rajtad
 A végtelen sorból
 Egy parányi perced:
 S lángod meg se libben,
 Gerinced se serceg,
 Mert tengelyed nem kóc,
 Nagy álmodásod a kanóc.
 Meleg lángú szövétnek,
 Kit szabadság tüze éget,
 Széles űrben forgó rendszerek,
 Összhangban ringó terek
 Mélységes tekintete
 Vagy Te,
 Kozmosz méhében trónló,

Abban fogant, onnan omló
 Igazság büszke fénye.
 Pillantás mennyből mélybe,
 Mely, ha leér a törpe sikra,
 Szétmálló por csak, pislá szikra.
 Csodálatos fényű fáklya,
 Tükre az égi tónak,
 Osztónak, viditónak —
 Orkánok között ének,
 Lelketlenségben lélek,
 Átsuhant rajtad egy pillanat;
 Más összeroppan borzalma alatt
 S pikkely szeméből kiapad a
 fénycsepp —
 Tenálad a távozó élet
 Örök tüzedről levált foglalát.

2.

Láng, Láng,
 Testetlen fáklya
 Bevilágít minden rejteket.
 Az alkony
 Csak a katafalkon.
 Sutba vetett testet rejteget.

Láng, láng,
 Lobog előre, hátra —
 Még zarándokol trónjához a nép,
 Még látható a földi ábra.
 Holnap csak kép.

Ekép jut a diadalmas plakátra:
 Szántott homlok, csillagszem, borostás áll is.
 A nagy vezérek közt hordozza majd őt is vidám majális.
 Papirra vetett, mélységes szavakba költözött,
 Utókor, keresd szívét olajban fürdő sorok között: